

eserlerinin yazılışındaki başlıca amaç da Hz. Peygamber'in kişiliğini ortaya koyup ümmetin onu örnek almasını sağlamaktır.

Resûl-i Ekrem'in davranışlarının örnek alınması sadece dini etkenlere bağlı olmayıp bunun önemli bir sebebi de Peygamber hâträsına duyulan derin saygı ve ona karşı beslenen vefa duygusudur. Sünnetin canllığını korumasında bu saygı ve vefanın önemli bir payı vardır. Bununla ilgili olarak Medine'ye hayli geç bir tarihte hicret eden Ebû Bürde şunu anlatmaktadır: "Medine'ye girdiğimde beni Abdullâh b. Selâm karşıladı ve, 'Gel seni evime götüreyim. Hz. Peygamber'in içtiği kâse ile sana su ikram edeyim, ardından Resûlullah'ın namaz kıldığı mescidde sen de kılarsın' dedi. Bana sevik içirdi, hurma ikram etti, daha sonra Peygamber'in mescidinde namaz kıldım" (Buhârî, "İftîşâm", 16). Ashaptan Ebû Berze'nin, müslümanların ulaştığı mânevî zenginlik ve yükselişin İslâm ve Hz. Muhammed sayesinde gerçekleştiğini belirten sözü de (Buhârî, "İftîşâm", giriş) bu vefanın güzel ifadelerinden biridir.

Hz. Peygamber'in şahsiyeti, bilim ve düşünce adamlarının çeşitli konulardaki görüşleri için de örnek teşkil etmiştir. İslâm âlimleri arasında daha çok hadîçi ve fıkıhçıların ahlâk anlayışı ve dünya görüşleri üzerinde Resûl-i Ekrem'in ahlâk ve yaşayışının formel yanı etkili olmuştur. Nitekim bunların yazdığı ahlâk kitapları çoğunlukla "âdâb" tarzında eserlerdir. Bunlarda hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranışların âdâb ve erkânı Peygamber'in davranış tarzi örnek alınarak işlenir. Hadis mecmualarının "edeb", "birr", "İftîşâm" gibi başlıklar taşıyan bölümleriyle Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred'i*, Ebû's-Şeyh el-İsfahânî'nin *Ahlâku'n-nebî* ve *âdâbüh* adlı eseri, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *el-Âdâb'*ı sayısı yüzleme varan bu tür eserlerden bazalarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "re'y", "sm'a" md. le-ri; *el-Muvaṭṭa'*, "Hüsnu'l-huluk", 8; *Müsned*, II, 93; Buhârî, "Bedü'l-vahy", 6, "Cihâd", 109, "Ahkâm", 1, "İftîşâm", giriş, 1, 2, 16; Müslim, "Müsâfirîn", 139, "İmâre", 32; Ibn Hisâm, *es-Sîre*, I, 336; Fârabî, *Kitâbü'l-Mille* (nşr. Muhsin Mehdi), Beirut 1986, s. 64-65; Ibn Sinâ, *es-Şîfa'* *el-lâhiyyât* (2), s. 451-455; a.mlf., *en-Necâc* (nşr. M. Taki Dânişpejûh), Tahran 1364 hş./1985, s. 710, 712; Ibn Hazm, *el-Ahlâk ve's-sîyer*, Beirut 1405/1985, s. 24, 56-57; Gazzâlî, *İhya'*, II, 358-387; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 154-156; M. Abdürrâuf el-Münâvî, *Feyzü'l-kâdir* (nşr. Hamdî ed-Demürtâş Muhammed), Mekke-Riyad 1418/1998, I, 429; Şevkânî, *Fethu'l-ka-*

dir, Beyrut 1412/1991, IV, 311; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1963, s. 246; a.mlf., *İslâm Nedîr* (trc. Elif Rıza), İstanbul 1993, s. 292-294; De Boer, *Târihu'l-felsefe fi'l-İslâm* (trc. M. Abdülhâdî Ebû Rîde), Beyrut 1981, s. 222; A. Neher, *l'Essence du prophétisme*, Paris 1983, s. 10-12; Mehmed Hayri Kirbaşoğlu, *İslâm Düşünsinde Sünnet*, Ankara 1993, s. 209-214; Raşit Küçük, "Hz. Peygamber ve Örnekliğinin Mahiyeti", *İslâm'ın Anlaşılmamasında Sünnet'in Yeri ve Değeri*, Ankara 2003, s. 281-301.

MUSTAFA ÇAĞRICI

D) Mûcizeleri. Sözlükte "benzeri başkalarınca gerçekleştirilememeyen hârikulâde olay" anlamına gelen mûcize peygamberlerin doğruluğunu kanıtlayan yegâne delildir. Ahd-i Atîk'te Hz. Mûsâ'ya, Yesû, İlyâ ve Elişa'ya, Ahd-i Cedit'de Hz. İsâ'ya, Kur'an'da Hz. Nûh, İbrâhim, Sâlih, Mûsâ, Ya'kûb, Süleyman'a ve İsâ'ya mûcizeler nisbet edilmiştir. Hz. Muhammed dünyaya gelmeden önce Zend Avesta, Hint Veda ve Puranaları, Eski Ahîd ve Yeni Ahîd gibi kutsal metinlerde âhir zamanda bir peygamberin geleceğine ilişkin müjdeler yer almıştır (bk. BEŞÂİRU'n-NÜBÜVVE). Kur'an-ı Kerîm'de de (el-Bakara 2/146; el-A'râf 7/157; es-Saf 61/6) Tevrat ve İncil'de onun peygamber olarak gönderileceğinin yazılı olduğu bildirilmektedir. Kutsal metinlerin etkilerinin görüldüğü Ortadoğu bölgesinde yaşayanlar arasında yeni bir peygamber beklenisinin mevcut olduğu (Hamîdullah, I, 24), zaman ilerledikçe beklenilerin daha da arttığı (Mâverdî, s. 222-242) bilinmektedir.

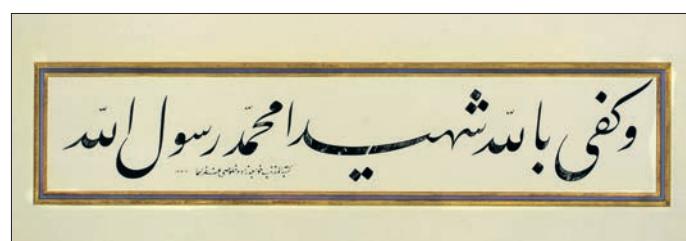
Hz. Muhammed'le ilgili olarak nübüvet öncesinde birtakım hârikulâde olayların meydana geldiği rivayet edilmektedir. Bunların bazıları şunlardır: Âmine'nin ona hamile iken gördüğü bir rüyada doğuracağı çocuğun önemli bir mevkîye sahip olacağının kendisine bildirilmesi (İbn İshak, s. 22), babasının yanında bulunan nurun ona hamile kalması üzerine annesine intikal etmesi (Nûreddin el-Halebî, I, 46), doğumu esnasında meleklerin kendisine yardımcı olması (Ebû Nuaym el-İsfahânî, I, 535-537), sütannesinin yanında iken çevresinde bazı fevkâlâde-

liklerin görülmesi, Ehl-i Kitap âlimlerinin ve kâhinlerin onun son peygamber olacağını keşfetmesi (Tirmîzî, "Menâküb", 3; İbn İshak, s. 53-57; İbn Hisâm, I, 180-183). Ayrıca Duhâ ve İnsîrâh sûrelerinin muhtevalarından (93/6-8; 94/1-4) Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e gençliğinde bazı olağanüstü lutuf ve yardımında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Resûl-i Ekrem'e peygamberliği döneminde verilen mûcizeler farklı şekillerde gruplandırılmıştır. Mûcizeler mahiyetleri bakımından aklî (mânevî), hissî (maddî) ve haberî mûcizeler, muhatapları yönünden helâk ve hidâyet mûcizeleri, kaynakları açısından Kur'an'la ve sahîh rivayetlerle sabit olanlar ve zayıf senedlerle rivayet edilenler şeklinde ele alınabilir (Mâtûrîdî, s. 314-332; Nesîfî, I, 487-502; Süleyman Nedîvî, III, 1306, 1364, 1394).

Aklî Mûcizeler. Resûlullah'ın en büyük mûcizesi Kur'an-ı Kerîm'dir. Önceki peygamberlere kendi dönemlerinde önemli görülen alanlarda mûcizeler verildiği gibi Hz. Muhammed'e de kendi devrinde en çok itibar gören dil, ıslûp, hitabet ve edebî sanatlar alanında olağanüstü bir özelliğe sahip Kur'an-ı Kerîm indirilmiştir. Kur'an'da kendisinin mûcize oluşu, benzerinin gerçekleştirilemeyeceğini bildiren meydan okuma (tehaddî) ayetleriyle ortaya konmuştur. Bu meydan okuyuş Kur'an'ın tamamının (el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/34), on sûresinin (Hûd 11/13-14) veya bir sûresinin (Yûnus 10/38) benzerinin meydana getirilmesi hususunda inkârcılara çağrıda bulunma şeklinde ifade edilmiştir. Tehaddî Medine döneminde de sürmüştür (el-Bakara 2/23-24). İslâm tarihinde Kur'an'ın benzerini yazmaya kalkışan bazı şair ve edebiyatçıların teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, I, 75-80). Kur'an ıslûbu, edebî tasvirleri, iç kompozisyonu, muhteva bütünlüğü, farklı seviyedeki insanlara hitabı, gönüllere etkisi, i'câzi ve gayba ilişkin haberleriyle erişilmesi mümkün olmayan bir eserdir.

Hz. Peygamber'in nübüvetinin ispatına yer veren âlimler onun risâleyle görev-

Hulusî
Efendi'nin
celî ta'lîk
levhası
(Feth sûresi
48/28-29)
(Şevket Rado
 koleksiyonu)

lendirildiği zamana ve coğrafyaya da dikkat çekmişlerdir. Milâdî VII. yüzyılın başlarında hemen bütün insanlar o dönemde mevcut dinlerden birine mensup bulunuyordu. Hz. Muhammed, atalarından intikal eden herhangi bir hâkimiyet mirasına sahip olmadığı gibi kırk yaşına kadar bu alanda bir iddia da ileri sürmüştür. Nübüvvetini izhar ettiği coğrafya o günkü dünya şartlarında dikkat çekmeyen ömensiz bir yerdi. Mensup bulunduğu kabilenin ileri gelenleri kendisini destekleyecek yerde ona karşı direnmışlardı. Bu engellere rağmen onun tebliğ ettiği dinin kısa zamanda dünya dinleri içinde yerini alması ve günümüzde müslüman sayısının dünya nüfusunun dörtte birini teşkil etmesi olağanüstü sayılması gereken bir durumdur. Bazı müellifler, Hz. Peygamber'in hayatının her safhasında her türlü şartta üstün ahlâkin canlı örneğini ortaya koymasını da bir tür aklî mûcize olarak değerlendirmiştir (Fahreddin er-Râzî, II, 88-89; Yavuz v.dgr., s. 203-204).

Hissî Mûcizeler. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, Resûl-i Ekrem'e Kur'an dışında da mûcizeler verildiği ve bunların başında hissî mûcizelerin geldiği kanaatindedir (bk. MÜCİZE). Bazılarına Kur'an'da temas edilen, çoğu hadis literatüründeki rivayetlere dayandırılan bu tür mûcizelerin sayısı Kütüb-i Sîte'de fazla olmamakla birlikte a'lâmü'n-nübüvvve, delâilü'n-nübüvvve ve hasâisü'n-nebî türü eserlerde büyük bir yekün tutmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de kiyametin yaklaştığını ve ayın ikiye ayrıldığını ifade eden âyetle (el-Kâmer 54/1) bazı hadis rivayetlerine dayanan âlimler ekserisi Mekke döneminde müşriklerin Hz. Peygamber'den hissî mûcize istediğini, bunun üzerine ayın ikiye ayrılip tekrar birleştiğini kabul eder (Buhârî, "Menâkıb", 27; Müslim, "Şîfâ-tü'l-münâfiķin", 43-48; Taberî, Câmi'u'l-beyân, XXVII, 111-116). Bazı âlimler ise böyle bir mûcizenin meydana gelmediğini, âyette sözü edilen olayın kiyametin kopmasından önce bir alâmet olarak vuju bulacağını söylemektedir (bk. İNSİKÂKU'L-KAMER). Îsrâ ve mi'râc hadiselerinin âlimlerin çoğunluğu tarafından ruh-beğen ilişkisi çerçevesinde (cismanî) gerçekleştiği kabul edilirken bazıları onu Hz. Peygamber'in yaşadığı ruhî tecrübe olarak görmektedir (bk. Mî'RAC). Kur'an'da bildirilen hissî mûcizelerden biri de Bedîr Gazvesi'nde müminlerin meleklerle desteklenmiş olmasıdır (Âl-i İmrân 3/123-125; el-Enfâl 8/9-12, 17). Savaşa katılan meleklerin müminlere mânevî destek ve-

rirken müşriklerin yüzlerine ve ellerine vurmaları emredilmiştir (el-Enfâl 8/12). Bu destek çerçevesinde savaşa iştirak eden müminlerle müşriklerin sayısı bir-birine farklı gösterilmiş (el-Enfâl 8/43-44), müminlerin kalbine sükûnet verilmiş, susuzluk çekmemeleri için yağmur yağdırılmıştır (el-Enfâl 8/11). Ayrıca Kur'an'da Hendek ve Huneyn savaşlarında Cenâb-ı Hakk'ın düşmanlarına karşı fırtna ve görünmeyen ordular gönderdiği, müminlere de sükûnet verdiği bildirilmektedir (et-Tevbe 9/25-26; el-Ahzâb 33/9). Âyetlerde yer alan "destekleme" ve "hezimet verme" kavramlarını maddî veya mânevî olarak anlamak mümkündür. Hatta "mûjde ve iyimserlik", "gönü'l râhatlığı" ifadeleri (Âl-i İmrân 3/126; el-Enfâl 8/10) göz önüne alındığı takdirde mânevî destekleme biçimindeki yorumun güç kazanacağı söylenebilir. Bununla birlikte hadis ve siyer kitaplarında Kur'an'ın beyanlarını somutlaştıran bazı rivayetler yer almaktadır (Buhârî, "Menâkıb", 27; "Tefsîr", 54/1, "Cihâd", 89, "Meğâzî", 4; Müslim, "Cihâd", 58; İbn Hisâm, II, 672-673).

Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde kendisine daha çok mânevî destek verildiği görülür. Nitekim Mekke'de müşriklerin baskısının artışı, boykot ve öldürme dahil her türlü şiddeteye başvurulduğu dönemde müslümanların bir kısmı Hâbişistan'a göç etmiş, İslâm'ı tebliğ etmek amacıyla gittiği Tâif'te çeşitli eziyetlere uğrayan Resûlullah'a mi'râc gibi hidâyet ve nusret mûcizeleri verilmiştir. Înşîkâku'l-kâmer dışındaki mûcizelerin iddia ve talep üzerine değil, Resûl-i Ekrem'in ve müminlerin çaresiz duruma düştüğü zamanlarda desteklenmeleri için vuku bulduğu görülür. Mûcizede iddia ve meydan okuma nitelikleri arandığı halde Kur'an'da sözü edilen olaylarda bu nitelikler mevcut değildir.

Hadis ve siyer literatüründe Hz. Peygamber'e ait çeşitli hissî mûcizelere yer verilmiş, bunun için listeler düzenlenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Ağacın hareket ederek Resûlullah'ın yanına gelmesi, çakıl taşlarının kendisine selâm vermesi, devenin halinden şıkayette bulunması, kızartılmış koyun etinin, zehirli olduğunu Resûl-i Ekrem'e haber vermesi, nübüvvet öncesinde bir bulutun onu devamlı gölgelendirmesi, omuzları arasında nübüvvet mührünün bulunması, karanlık ve yağmurlu bir geceye yolculuk yapma durumunda olan bir sahâbîye verdiği

asânın yolunu aydınlatması, az miktarda su ve yiyecele çok sayıda insanın doyurulması (Buhârî, "Menâkıb", 25; İbn İshâk, s. 257-264; Kâdî İyâz, I, 341-533; Süleyman Nedvî, IV, 1655-1671; Hamîdullah, I, 135-138). Bazı kimseler, Hz. Peygamber'e ne kadar çok mûcize nisbet edilirse nübüvvetinin o derecede ispat edilmiş olacağı kanaatini taşımaktadır (Meclîsî, XVII, 342-362; Seffârînî, II, 278-279; Hasan Ziyâeddin İtr, s. 236). Ancak bu yaklaşım Kur'an'ın ifadeleriyle uyuşmadığı gibi hadis ilmi açısından da sağlıklı görünmemektedir. Kur'ân-ı Kerîm inkârcıların Resûl-i Ekrem'den kaynak fîskirtması, içinden sular akan hurma ve üzüm bağları icat etmesi, altından bir eve (el-Îsrâ 17/90-91, 93) veya hazineleere (Hûd 11/12; el-Furkân 25/8; ez-Zuhraf 43/53) sahip olması, semaya yükselp oradan okuyacakları bir kitap getirmesi, Allah'ı ve melekleri kendilerine göstermesi (el-Îsrâ 17/92-93), haber verdiği azabın bir an önce gelmesi (el-Enfâl 8/32; ez-Zâriyyât 51/12-14) şeklinde mûcizeler talep ettiklerini, fakat Resûlullah'ın onlara mûcizelerin Allah katında bulunduğu, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğunu (el-Ankabût 29/50), yanında Allah'ın hazinelerinin bulunmadığını, gaybi bilmediğini ve melek olmadığını (el-En'âm 6/50) söylediğini haber vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca peygamberlerden cahil ve inkârcıların mûcize istediği (el-Bakara 2/118; Tâhâ 20/133), onların mûcizeleri gördüklerinde yüzlerini çevirip bunun eskiden beri devam edegelen bir büyü olduğunu söylediğleri (el-Kâmer 54/2), önceki kavimlerden, istedikleri mûcizeler verildiği halde iman etmeyen birçok topluluğun helâk edildiği (el-Enbiyâ 21/6), bu sebeple müşriklere bekledikleri mûcizelerin gösterilmeyeceği (el-Îsrâ 17/59) bildirilmektedir. Resûlullah, önceki peygamberlere muhataplarının iman etmesine yardımcı olacak mûcizelerin verildiğini bildirmiştir, kendisine verilen mûcizenin ise ilâhi vahiyden ibaret olduğunu, bu sebeple kiyamet gününde tâbilerinin çok olacağını umduğunu ifade etmiştir (Buhârî, "Feżâ'ilü'l-Kur'ân", I, "İ'tiâm", I; Müslim, "Îmân", 239). Âhâd yolla sabit olan bu haberler, Resûl-i Ekrem'den hissî mûcizelerin zâhir ettiği konusunda bir kanaat meydana getirirse de (tevâtûr-i ma'nevî) bunlar kesinlik derecesine ulaşmadıkları için tek tek iman konuları arasında düşünlümemiştir.

Haberî Mûcizeler. Hz. Peygamber'in geçmişesi, içinde bulunduğu zamana veya

MUHAMMED

geleceğe ilişkin bazı hususları haber vermesi ve bunların bildirdiği şekilde gerçekleşmesidir. Resûlullah okuma yazma bilmediği, tâhsil görmediği ve kimseden özel bilgi almadığı halde geçmiş peygamberlerin mücadeleleri ve Ashâb-ı Kehf kışası gibi tarihî olayları haber vermiş, başta Ehî-i Kitap olmak üzere dönemin âlimleri tarafından herhangi bir itirazla karşılaşmamıştır. Aynı şekilde Bizanslılar'ın İranlılar'ı yeneceğini (er-Rûm 30/2-4), müşriklerin ileride bozguna uğrayacağını (el-Kâmer 54/44-45), Mekke'nin fethedileşenini ve müslümanların geleceğinin parlak olacağını (en-Nûr 24/55; el-Ahzâb 33/22; el-Feth 48/11, 15-16, 27) bildirmiştir. Hz. Peygamber'in düşmanlarının kendisi için kurduğu tuzakları (Buhârî, "Tîb", 47, 49, 50, 55), bazı şehir ve ülkelerin fethedileşenini (Buhârî, "Menâkîb", 25; Müslüm, "Fîten", 75-78) önceden haber vermiştir. Fitne ve savaşların ortaya çıkacağı (Buhârî, "Menâkîb", 25, "Fîten", 2-8; Müslüm, "Fîten", 9-13), kıyametin kopmasına doğru bazı âlâmelerin zuhur edeceğini (Buhârî, "Fîten", 24-25; Müslüm, "Fîten", 39-84) gibi sünnet kaynaklı haberler de söz konusudur (Çelebi, *İslâm Înancında Gayp Problemi*, s. 103-109, 123-142).

Resûl-i Ekrem'in mûcizeleri kelâm literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda Kur'an'ın yaklaşımını esas alan kelâmcılar hissî mûcizelerden çok aklî mûcizeler üzerinde durmuştur. Ebû Mansûr el-Mâtûridî, Hz. Peygamber'den sâdir olan olağanüstü hadiseleri onun erdemli şâhsiyeti, hissî ve aklî mûcizeleri ve ona duyulan ihtiyaçtan doğan sosyolojik realitelerden hareketle ortaya koymaya çalışmıştır (*Kitâbû'l-Tevhid*, s. 314-332). Eş'arî, Resûlullah'ın mûcizelerini Kur'ân-ı Kerîm ve hissî mûcizeler şeklinde ele almış, Kur'an'ın i'câzîna dair bilgilere yer verirken bazı hissî mûcizelere de temas etmiştir (el-Lüma', s. 196-197). Kâdî Abdülcebâbî, hissî mûcizeleri reddeden Nazzâm gibi âlimlere karşı çıkarak mûcizeleri zarurî (hissî) ve istidlâlî şeklinde ikiye ayırdıktan sonra birincisine çok sayıda insanın az miktarda yemekle doyması, elindeki taşların Allah'ı tesbih etmesi, çagrısı üzerine ağacın hareket etmesi, üzerinde hutbe okuduğu kütüğün inlemesi gibi hadisleri örnek göstermiş, ikincisi için de Kur'an'ın muhtevasını zikretmiştir (*Tesbîtû delâ'ilî'n-nübüvve*, I, 46-59; II, 403-405, 509-510; Şerhû'l-Ûşûli'l-hamse, s. 585-597; el-Muhtaşar, s. 239). Ebû'l-Muîn en-Nesefî de mûcizeleri hissî ve aklî diye ele almaktır, birincisini Peygamber'in

zatının dışında olanlar, zatıyla ilgili bulunanlar ve güzel ahlâkı olmak üzere üçe, ikincisini de onun hali, nesibi, duaları, haberleri, yaşadığı yer ve zaman, getirdiği kitap ve şeriatâ dair olmak üzere sekize ayırmaktadır (*Tebşîratû'l-edille*, I, 487-502). Kelâm âlimleri genelde bu çerçeveyi korumakla birlikte son dönemlerde kaleme alınan bazı eserlerde Resûlullah'ın şahsında ve çevresinde gerçekleşen bütün olaylar mûcize olarak takdim edilmişdir. Halbuki Resûl-i Ekrem'in sıreti incelediğinde kendisinin fiil ve davranışlarında sebep-sonuç ilişkisine titizlikle ria-yet ettiği görülür. Meselâ Bedîr Gazvesi'nde düşman hakkında bilgi toplamak üzere keşif kolları çökarmış, ordusunu savaş bölgesinin coğrafi şartlarına göre yerleştirmiş, ihtiyaç anında kullanılmak üzere yedek kuvvetler ayırmıştır. Bu hazırlıklardan sonra dua ederek Allah'tan dinine ve müminlere zafer vermesini istemiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederken öncelikle aklî ve mantıkî delillerle yetinmeyerek mûcize talebinde bulunmuş, bu sebeple ona hidayet mûcizeleri verilmiştir. Art niyetli bir üçüncü grup ise ondan hissî mûcize istemiş, ancak Kur'an'da özellikle bu kategoriye giren talepler reddedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 128, 185; V, 89, 95, 105, 139; a.e. (Arnaûtî, XXVIII, 395; XXIX, 196; XXXV, 182; XXXVI, 596; Buhârî, "Menâkîb", 25, 27, "Tefsîr", 54/1, "Cihâd", 58, 89, "Tîb", 47-55, "Mégâzi", 4, "Fezâ'ilî'l-Kur'ân", 1, "l'-tisâmâ", 1, "Fîten", 2-8, 24-25; Müslüm, "îmân", 239, "Fîten", 9-13, 39-84, "Şîfatû'l-münâfîkin", 43-48, "Cihâd", 58; Tirmîzî, "Menâkîb", 3; Ibn İshâk, es-Sîre, s. 22, 53-57, 257-264; Ibn Hîsâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, Kahire, ts. (Dâru ihyâ'i't-türâsi'l-Arabi), IV, 2237; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 24, 51, 135-138; Hasan Ziyâeddin İtr, *Nübûvvet Muhammed fi'l-Kur'ân*, Halep 1393/1973, s. 236; Abdülazîz es-Seâlibî, *Mu'-cîzû Muhammed Resûllîlâh*, Beyrut 1986, s. 114-116; Muhammed Abduh, *Risâletü'l-Tevhid*, Beyrut 1986, s. 88-129; Muhammed Ahmed el-Gamrâvî, *el-İslâm fi 'asri'l-îlm*, Kahire 1987, s. 122-132; Gülgün Uyar, Hz. Muhammed'in Risâleti Öncesi Hayatına Dair Bazı Rûvayet Farklarının Tesbîti (yüksek lisans tezi, 1993). MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65-66; İlyas Çelebi, *İslâm Înancında Gayp Problemi*, İstanbul 1996, s. 103-109, 123-142; a.mlf., *İslâm Înanc Sisteminde Akılçılık ve Kadi Abdülcebâbî*, İstanbul 2002, s. 318-322; Yusuf Şevki Yavuz v.dgr., *İslâm'da Înanc Esasları*, İstanbul 1998, s. 195-206.

İLYAS ÇELEBI

IV. İSLÂM KÜLTÜRÜNDE

HZ. MUHAMMED

A) *Tasavvuf*. I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıllarda âbid ve zâhidlerin Resûl-i Ekrem'i algılayış tarzı, diğer müslümanlara nisbetle kendilerini daha fazla ibadete verme ve daha çok âhirete yönelme şeklinde ortaya çıkyordu; bu da teorik olmaktan ziade pratik bir farklılığı. Bu tür anlayışlar Hz. Peygamber döneminde Ebû Zer el-Gifârî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. Âs, Ebû'd-Derdâ ve Osman b. Maz'ûn gibi ibadet ve zûhd hayatı ile tânnanın sahâbîler arasında da mevcuttu. Hz. Osman'ın son döneminde başlayan ve Emevîler devrinde devam eden karışıklıklar ve iç savaşlar bazı müslümanları kendi lerini ibadete vermeye, dünyadan el etek çekmeye sevketmiş, bu da söz konusu farkların belirgin hale gelmesine sebep olmuştur.